

teszi.“ (Misk: Jel. Vadk. 190.) Mégis mi hálátlanok beszédünkbe az ebnek csupa rossz tulajdonságairól vett képeket, közmondásokat vegyítünk: *marakodik*, *civakodik*, *rágalmaz*, ‘nem lesz az ebből szalonna’, ‘*kutyából* sohasem lesz szalonna’, ‘ha ebbel játszol, bot legyen kezedben’, ‘*ebnek* a fia is *eb*’, ‘az *eb* ha áltál-ússza a Dunát is, ugyan *eb*’ stb.

Innét van, hogy az *eb* és *kutya* szóból származott igéknek az a jelentésük, hogy valaki ‘rosszalkodik’: *elkutyálgodik*, ‘még-*ébelléte* magát’ (Tabajd). **Szezei Molnár Albert** írja Grammatikájában (CorpGr. 237): „Verba . . . quae oriuntur a nominibus tantum, vel imitationem significant, ut: cigánkodic, Ciganum agit, idest more . . . Cigani, fraudulententer agit . . . *ebelkedic*, canem agit.“

En meg most azt is rásütöttem a kutyákra, hogy azok tanították meg a gazdáikat *civakodni* és *rágalmazni* is!

Mészöly Gedeon.

Civakod-ni (zanken), *rágalmaz-ni* (verleumden). Civakodni war ursprünglich ein onomatopöisches Verb und wurde damit das Klaffen der Hunde angedeutet. Die ursprüngliche Bedeutung von *rágalmazni* war ‘kauen’ und wurde für das Aunagen der unbestatteten Leichname durch die Hunde und dadurch für ihre Schändung angewendet.

Szabó és varga.

Bizonyára feltűnt már másoknak is, hogy a szabót, noha nemcsak kiszabja, hanem meg is varrja és teljesen elkészíti ruhánkat, csak — *szabó*-nak hívjuk. Annál feltűnőbb ez az elnevezés, mert több más nyelven is így nevezik ezt a mesterembert, pl. németül *schneiden* igéből *Schneider*, franciául a *tailleur* igéből *tailleur* a neve. Ennek az elnevezésnek tehát nyilván valamilyen általánosabb művelődéstörténeti okának kell lennie. Már nem egyszer gondolkoztam ezen nyelvészi pályám folyamán, de mindig hiába. Rögtön megvilágosodott azonban előttem ez a kérdés, mikor néhány évvel ezelőtt azt olvastam egy német folyóiratban,* hogy a posztókészítő vagy -kereskedő régebben, a középkor elején, nemcsak árulta a ruhakészítésre való posztót, hanem a vevő kívánságára mértékvétel után ki is szabta. Ebből a művelődéstörténeti adatból tehát először is az

*) Fel is jegyeztem magamnak akkor az olvasottak helyét, de ez a jegyzetem azóta, sajnos, valahogyan elkallódott.

következik, hogy a ruhakészítés a középkor elején nem volt külön mesterség, mint ma, hanem a ruha (valószínűleg főleg a férfiruha) mesterember közbejötté nélkül úgy készült, hogy a posztókereskedő által kiszabott posztódarabokat a család nőtagjai otthon összevarrták ruhává. A továbbiakat most már úgy képelem, hogy eredetileg a posztókereskedőt híhatták ezen, a ruhakészítés műveletében főfontosságú szerepe miatt *szabó*-nak. Később azonban, mikor egyes posztókereskedők, vagy ezeknek némely alkalmazottai a ruháknak már nemcsak kiszabására, hanem a kiszabott posztórészek összevarrására, a ruha teljes elkészítésére is vállalkoztak, vagyis mai értelemben vett szabómesterekké váltak, ezeket is csak a régi (tulajdonképpen csak a posztódarabok kiszabóját illető) *szabó* névvel nevezték. Hogy mennyire megváltozott ennek következtében a *szabó* szó jelentése (t. i. 'ruha darabjait ollóval kiszabó ember' → 'ruhakészítő'), azt legjobban az a körülmény bizonyítja, hogy mikor újabb korban egyes ügyesebb szabómestereknek már annyi volt a rendelőjük, hogy a megrendelt sok ruhát ők maguk már nem győzték kiszabni, s e miatt külön alkalmazottat tartottak e célra, akkor ezt, noha csakis a ruhadarabok kiszabása volt a feladata, már nem lehetett a régi *szabó* névvel nevezni. Kénytelenek voltak tehát az ilyen foglalkozásúak megjelölésére valamely más szót képezni. Így keletkezett a nyelvújítás korában e célra a *szabász* főnév. Ez olyan (kifogásolható módú) képzés, mint amilyenek a szintén nyelvújításkori *építész*, (*zug*-) *írász*, *lövész*, *történész* és (*bel*-, *nő*- stb.) *gyógyász* főnevek. (Ezek képzése módját azért lehet kifogásolni, mert az *-ász*, *-ész* képző csak névszókhoz szokott járulni, nem pedig igékhez. A *gyógyít* igét a *gyógyász* képzésekor még alaposan meg is esonkították).

A ruhakészítők *szabó* neve után nem lesz érdektelen a különféle lábbeliek készítőjének régibb (ma már bizony elavulóban levő) *varga* nevét is kissé szemügyre venni. Erről először is azt állapíthatjuk meg, hogy igen régi szónak kell lennie. Olyan korból valónak, mikor még rövid *r*-rel való *var* alakja volt a *varr* igének,^{*)} mikor a gyakorító *-g* képzőnek még eleven volt a funkciója, és mikor az *-ó* (*-ő*) melléknévi igenévképző még *-äu* (*-eü*) alakú volt. E szónak mai a végű *varga* alakja ugyanis elvonás (**várogaüt* > **várogaüt* >) *vargát*, *vargának*, *vargák*-féle alakokból. Abban az igen régi korban tehát, mikor ez a szó keletkezett, 'varrogató' volt a jelentése. Összehasonlítva már most a ruhák készítőjének a *szabász* fogalmával kapcsolatos, a lábbeliek készítőjének ellenben a *varrás* fogalmával kapcsolatos nevét, rögtön fel kell merülnie annak a kér-

*) Ennek mai alakja elvonás a *varrom*, *varrod*, *varró*, *varrás*-féle alakokból és származékokból, melyekben az eredetileg rövid *r* a két magánhangzó közötti helyzete miatt nyúlt meg.

désnek, hogy mi lehet ezen elnevezésbeli különbségnek az oka. Az én véleményem szerint az, hogy a ruha készítése a legrégebb időktől kezdve aránylag sokáig csak kézimunka volt. Tű és varráshoz értő nők ugyanis voltak minden házban és a puha posztóanyag is könnyen volt összevarrható; csak éppen az egyes ruhadarabok kiszabásához kellett némi mesterségbeli tudás. A lábbelik készítése ellenben már igen-igen régen mesterség volt. Elég kemény bőr és még sokkal keményebb talp volt ugyanis az az anyag, melyet e célból össze kellett varrni, ezt a műveletet pedig nem lehetett egy közönséges, bármely háznál levő tüvel végezni, ez csak különleges szerszámok segítségével volt lehetséges. A ruha készítésében tehát az anyag kiszabása volt a fontos, a lábbelik készítésében pedig az anyag összevarrása. Nézetem szerint ez az oka annak, hogy azt, aki az előbbihez értett, *szabó*-nak, azt pedig, aki az utóbbihoz értett, *vargá*-nak nevezték el őseink.

A *vargá*-val kapcsolatban még megemlítem, hogy abból a körülményből, hogy azt a mesterembert, aki a kevésbé finom bőrféléket készíti, (az előkelőbb *timár*-tól megkülönböztetve) *cserzővargá*-nak is hívják, arra merek következtetni, hogy a *varga* nevű mesterember valamely régebbi korban nemcsak a különféle lábbelik megvarrásával, elkészítésével, hanem az ehhez szükséges bőrfélék előállításával is foglalkozott. Sőt ez lehetett az eredetibb foglalkozása. De ahogyan a posztónak készítőjét vagy árusítóját, mert a posztónak ruha céljára való kiszabását is végezte, *szabó*-nak nevezték, úgy nevezhették el a különféle bőrök (ismeretlen nevű) készítőjét is, mert a kiszabott talp- vagy bőrdarabokat lábbelivé is összevarrta, *vargá*-nak. Hogy a talpak és bőrök készítőjét eredetileg hogyan hívták, azt nem tudjuk, mert ez a neve teljesen elavult. Kiszorította előbb a *cserzővarga*, majd ezt is már szinte teljesen a (jövőény) *timár* elnevezés. De a 'lábbelikészítő' jelentésű *varga* szó se járt sokkal jobban. Előbb, 1600 körül, megszorította használata körét a szerb-horvát (< oszmánli török) eredetű *csizmadia* szó, majd még nagyobb mértékben (mikor a városi lakosság körében egy újabb és könnyebb, kecsesebb lábbelifajta kezdett terjedni, t. i. az, melyet ma *cipő*-nek nevezünk) a német eredetű *suszter*, a kegyelemdőfést pedig az adta meg neki, hogy a nyelvújítás korában e fogalom kifejezésére *cipő*-ből a *cipész* szót képezték. Ez ugyanis olyan rohamosan terjedt, hogy e mesterembernek régi *varga* neve mai köznyelvünkben már egyáltalán nem használatos. (A legutóbbi 50—80 esztendő folyamán minden *vargá*-ból — *cipész* lett.) A mai városi lakosság körében már csak a *varga* maradjon a *kaptafájánál* szólás és a *Varga* családnév őrzi az emléket. Ez utóbbinak azonban „művelt“ magyarok körében régiesített írással a legtöbb esetben már *Warga*, vagy *Vargha*, vagy — hogy még „előkelőbb“ legyen — *Wargha* az alakja.

Horger Antal.

Szabó (= *Schneider*) und *varga* (= *Schuster*). Der Tuchmacher oder Tuchhändler vom Anfang des Mittelalters verkaufte nicht nur den zur Kleiderherstellung nötigen Stoff, sondern auf Wunsch des Käufers schnitt er denselben auch zu. (Ung. *szab-ni* = zuschneiden.) Deshalb wurde die Bezeichnung des Männerkleider herstellenden Handwerkers im Deutschen *Schneider*, im Ungarischen *szabó*. Das Wort *varga* ist, finnisch-ugrischen Ursprunges, seine ursprüngliche Bedeutung ist 'der nähernde' (*varr-ni* = nähén).

1480. X. 2. Mátyás Magyar- és Csehország királya céhszabályt ad a varsadi egyesült szűcs, nyereggyártó, fékcsináló és szíjártó társaságnak.

(Magyar fordítás a XVII. századból.)

Mi Mátyás Isten kegyelméből Magyar és Csehországnak királya adgyuk emlékezetül ezen levelünknek rendiben jelentvén a' kiknek illik mindeniknek, hogy mi tekintvén rész szerint némelly hiveinknek a' mi szabad *Varasdi* városunkban most és ez után leendő szűtsők, nyeregjártók, fékcsinálók*) és szíjártók társaságáért tett és a' mi felségünknek nyujtott aláíratás kéréseket, rész szerént pedig, hogy azon mester emberek az ő mesterségeket annal szabadosabban gyakorolhassák azon [szűtsőknek],¹ nyeregjártoknak és egyéb mester embereknek azt kegyelmessen engedni akartuk, sőt engedgyük is, hogy ők és minden ő utánnok leendők és maradékjok, mind azon szabadságokkal és szokásokkal, a' melyekkel a' több szabad városinknak [szűts], nyereg-jártó és más mester emberei élnek, következendő minden időkben élhessenek és azon szabadságoknak örülhessenek.

Es ugyan előszer, hogy ők [a több szűts] nyeregjártó és más társaságot avagy czehet tartó mester emberek modgyára, magok között társaságot avagy czehet tarthassanak, és minden esztendőben decánt avagy czéhmestert azon társaságnak tehesenek, a' ki azon czeheket avagy társóságakat igazgassa és az ő mesterségek és mivek eránt támadható akar minémő minden igyeket mindeneknek előtte meg lássa és el igazéttsa, és hogy semmi némő ember őket vagy ő közülek akarkit akarmi módon az ő mesterségek és mivek eránt, azon mi városunknak

*) A Magyar Nyelvtörténeti Szótár hetvenegy olyan kézműves-elnevezést sorol föl, melynek mint összetett szónak utótagja: *csináló*; a *fékcsináló* szót azonban a szótár nem ismeri. M. G.

¹ A szügletes zárójelben álló szavakat később törölték.